

10. Клименко Н.Ф. Диференційні та інтеграційні процеси в лексиці та словотворі сучасної української мови / Н.Ф. Клименко // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 136–147.
11. Коць Т.А. Функціональний аспект лексичної норми в засобах масової інформації (на матеріалі газет 90-х років ХХ ст.): / Т. Коць // Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 1997. – 194 с.
12. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 519 с.
13. Кубрякова Е.С. Теория номинации и словообразование. – 2 изд. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 88 с.
14. Нові й актуалізовані значення та слова: Словникові матеріали (2002–2010) / Кер. проекту і відп. ред. О.М. Тищенко, авт. колектив: В.О. Балог, Н.Є. Лозова, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко [Інститут української мови НАН України]. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 280 с.
15. Мазурик Д. Нове в українській лексиці. Словник-довідник / Д. Мазурик. – Львів: Світ, 2002. – 130 с.
16. Морфологічна будова сучасної української мови: монографія / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні: відп. ред. М.А. Жовтобрюх; ред. кол.: І.Р. Вихованець, А.П. Грищенко. – К.: Наук. думка, 1975. – 208 с.
17. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації. 2012–2013: Словник / А. Нелюба, Є. Редько [за ред. А. Нелюби]. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2014. – 172 с.
18. Новікова Є.Б. Інноваційні префіксальні ад'єктиви сучасної української мови / Є. Новікова // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: зб. наук. праць Освіта України, 2014. – Випуск 24. – С. 135–145.
19. Орфографічний словник української мови / За ред. С.І. Головащука та В.М. Русанівського. – К., 1977.
20. Словник іншомовних слів / За ред. Л. Пустовіт. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
21. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні: [голов. ред. І.К. Білодід]. – К.: Наукова думка, 1970–1980.
22. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі мови засобів масової інформації) / О. Стишов. – 2-ге вид., переробл. – К.: Пугач, 2005. – 388 с. – Бібліогр.: С. 289 – 331.
23. Український радянський енциклопедичний словник / За ред. А. Кудрицького: у 3-х т. – К., 1986–1987.
24. Хаммидулина Е.Э. Имена существительные и прилагательные с приставками сверх-, супер-, ультра-, архи-, экстра-, гипер- (семантика и функционирование) / Е. Хаммидулина // Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – М., 1995. – 20 с.

УДК 821.161.2'42

Катерина Писаренко
(Харків)

ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО МОВОМИСЛЕННЯ Р. ІВАНИЧУКА (на матеріалі роману «Хресна проща»)

Статтю присвячено дослідженню мовних особливостей роману Р. Іваничука «Хресна проща». Визначено мовний інструментарій для реалізації художнього мовомислення письменника, що тісно пов'язано з його індивідуальним стилем. Коротко проаналізовано особливості авторської оповіді, діалогу, лексикону роману, систему онімів.

Ключові слова: Р. Іваничук, мовні засоби, роман «Хресна проща», мовомислення, ідіостиль письменника, діалог, портрет, оніми.

The article investigates the linguistic features of the R. Ivanychuk's novel «Cross Pilgrimage». Determined appropriate choice of language units (tools) for the realization of artistic writer's speech-thinking, which is closely associated with the individual style of the writer. Briefly reviewed the author's features of the narrative, dialogue, vocabulary of the novel, onim system.

Key words: R. Ivanychuk, language tools, the novel «Cross Pilgrimage», speech-thinking, writer's idiosyle, dialogue, portrait, onims.

Термін *індивідуальний стиль письменника* тісно переплітається з такими поняттями, як «світобачення письменника», «мовна особистість», «мовна картина світу». До цього додаємо «мовомислення автора художнього тексту». Вивчення цього аспекту має лінгвостилістичний (лінгвопоетичний) характер, передбачаючи аналіз усіх засобів мовної побудови твору – від його лексики до засобів синтаксичного оформлення.

Питання мовного оформлення художнього тексту досліджувалися як лінгвістами-класиками (О. Потебня, В. Виноградов), так і більш сучасними українськими науковцями – В. Ващенком, А. Гулаком, А. Мойсієнком, М. Пилинським, Л. Ставицькою, В. Чабаненком та ін.

Творчість Р. Іваничука досліджували літературознавці С. Андрусів, Н. Бічуя, М. Жулинський, В. Дончик, М. Ільницький та ін., аналізуючи «рух думок автора», як слушно відзначила К. Каплюк [1, с. 158]. Це передбачає мовну реалізацію – ту ж таки часопросторову організацію оповіді.

Шлях названих учених продовжили молоді їх колеги – Г. Насмінчук, С. Підопригора, І. Приліпко та ін., лінгвістичні особливості творів Р. Іваничука аналізували Г. Городиловська, Л. Дука, І. Ільченко, О. Хом'як, однак їх аналіз стосувався лише окремих аспектів мовного оформлення (стильові особливості, ставлення до мови самого письменника).

Тому метою нашої статті визначаємо дослідження лінгвопоетичних особливостей художнього мовомислення Р. Іваничука в романі «Хресна проща», що передбачає розв'язання таких завдань: мовний аналіз авторської оповіді (зокрема наративу, опису місцевості, портрету, діалогів, особливостей актуального синтаксису), короткий огляд лексики роману, зокрема й онімів.

Оскільки роман має форму триптиха, кожна з цих частин («книг») має свій часовий вимір: у першій описуються події 60-х років ХХ ст., у другій – Галицько-Волинська давнина, у третій – 30-ті роки ХХ ст. Відповідно мова оповіді, не кажучи вже про діалоги, має свої часові особливості, що більшою мірою виявляються в лексичному оформленні. Напр.:

*А рахмани вже одягали в білі кошулі бояр і посполитих, й коли вони стали перед печерою з однаковими обличчями в однаковій одежі, коли новоявлені близнюки рідну матір вмить забули, – боярин Кормильчич в оповитому білим гамівником корзною оголосив, улесливо заглядаючи в задоволені розкості очі баскака Ахмета, про створення **Болохівського князівства** – новітнього татарського улуса з бродником Ростиславом на чолі [2, с. 157].*

Виділені історизми та архаїзми створюють відповідну атмосферу князівських часів, а антропоніми (*Кормильчич, Ахмет, Ростислав*) та, особливо, топонім *Болохівське князівство* надають цій атмосфері вірогідності.

За словами Г. Городиловської, у творах Р. Іваничука активно використовуються історизми, арготизми та екзотизми. Також письменник приділяє увагу «інтелектуалізації мовлення», що виявляється в доборі відповідних лексичних, словотворчих, морфологічних, синтаксичних засобів [3, с. 197]. Напр.:

*Антон Доленка вже не було в залі, недоійшли актори теж почали розходитися, Мирон Синютка в чомусь **переконував** Ігоря Романюка, та він **не слухав**, його очі **прикипіли** до Орести, й він **випередив** Аркадія: **взяв** дівчину за руку й **вийшов** з нею із зали; Аркадій **пас** їх ревнивим поглядом, на його обличчі **малювалася** злість, змішана із впевненістю в перемозі, й тієї миті він **відчув** на собі чийсь пронизливий погляд, **оглянувся** й **зустрівся** з **насмішливими очима** Ліди [2, с. 17].*

У цьому фрагменті оповідь ніби позбавлена емоцій, відбувається звичайний перелік незначних подій (один із засобів цього – часте використання власних імен персонажів і займенників на їх позначення – відповідно сім і вісім), однак у межах одного речення (з восьми частин) спостерігається дуже сильна експресія, що вербально виражена через постійну зміну часових і видових форм дієслів (*переконував, не слухав – прикипіли, випередив, взяв, вийшов – пас, малювалася – відчув, оглянувся, зустрівся*), переважно короткі двоскладні речення (а тому переважно автономна тема-рематична структура побудови фрагменту), однорідні присудки, виражені дієсловами з динамічною функцією (а тому рематична динамічна домінанта).

На відміну від авторського нарративу, мова діалогів має більш розмовний характер. Напр.:

– Ви що – з печери **вилізли**?

– Можливо, – відказав я неохоче. – Але дуже давно...

– А певне, що не **ниньки**... То **небезмай** три десятки років тому під час хресного ходу зайшло в **онтой**, нині загратований, отвір троє хлопців і дівчина – й **навіки там пропали**... [2, с. 5].

Поряд із розмовними лексемами, у цьому діалозі присутні й інші ознаки розмовного стилю: короткі речення, обірвані речення, формально позначені трикрапкою, а також вставні слова.

Зрозуміло, що найвищий рівень «інтелектуалізованого мовлення» традиційно спостерігається в описі природи – пейзажі. Напр.:

Над Лімницею цвіли акації й черемхи біло осипалися в лугах, медовий легіт віяв над заплавами ріки, на обочинах згиналося додолю житнє колосся й джмелилася червона конюшина. Теплий літній день ласкавив закохану пару, якій судилося нині ще раз прощатися над рікою [2, с. 158].

Навіть цей короткий фрагмент насичений метафоричними конструкціями та візуалізованими сполуками. Наприклад, *згиналося додолю житнє колосся* не є метафорою, однак додає до загального опису візуалізації. Авторськими ж метафорами-новаціями постають сполуки *медовий легіт віяв*, *джмелилася червона конюшина*, *ласкавив закохану пару*. Формальною ознакою опису також є послідовність дієслів теперішнього часу, що суміщає момент опису з моментом авторської розповіді.

Мовні характеристики опису поширюються і на портрет, однак тут більше відчувається авторський погляд, оскільки мова йде про живий персонаж і тому часто наявна підвищена експресія. Напр.:

[Ореста] *ніби вся занурилась у свою власну красу: русяве волосся в'язалося у золоту вужівку коси, що збігала розплужкою поміж грудьми до пояса, й, мабуть, від цього прекрасна лялька знову, як це сталося на початку репетиції, перемінилася в живу красуню, вона зачудовано дивилася на дискусантів, і з-під її довгих вій падали прямо на Ігоря сині пучки променів, пропалювали сорочку на грудях хлопця й проникали до самого серця* [2, с. 13].

У цьому фрагменті виділений уривок (просте речення, ускладнене однорідними присудками) динамізує портретний опис дівчини за допомогою метафори, що вже не стосується зовнішності, а передає реакцію на неї хлопця. Попередній же опис традиційний: порівняння та епітети утворюють візуальні сполуки *русяве волосся*, *золота вужівка коси*, *прекрасна лялька*, *жива красуня*. При цьому присутні й авторські утворення *вужівка* та *розгалужка*.

Якщо дівочий / жіночий портрет передбачає домінування опису зовнішніх рис, то хлопчачий / чоловічий – комплексних, що передають особливості характеру персонажа. Напр.:

Антон Доленко з Полтавщини – вельми поважний, бо переросток, за що йому почепили прозвисько Старий, інакше й не називали, часто забуваючи його справжнє ймення; був він мовчазний і добродушний, проте знав собі ціну, мав шану у студентів і прихильність викладачів [2, с. 7].

Як бачимо, у портреті домінують внутрішні риси, структурно передані за допомогою складених іменних і дієслівних присудків, тобто навіть прикметники виконують не суто якісну функцію, а функцію характеризування образу.

Навіть у випадку опису зовнішнього вигляду чоловіків усе одно погляд фокусується на певних вадах і обов'язково робиться перехід на внутрішній світ персонажа. Напр., «Був син князя Василька Романовича на ліву ногу кульгавий, здоров'ям вутлий і до зброї не беручий: знайшов він свій світ серед книг» [2, с. 188]. Думається, що автор спеціально дає читачеві можливість самому закінчити чоловічий портрет – наприклад, уявити його обличчя.

До мовного інструментарію, що використаний автором як безпосереднім оповідачем, так і опосередкованим, належать насамперед особові займенники *я* (оповідь автора про себе)

та він (оповідь автора про героя, що ототожнюється з ним): «...*Називаюся Ігор Романюк*; в це урочище під Страдчівською горою <...> *я прийшов* <...> із життєвих мандрівок», що в наступному абзаці переходить уже у площину третьої особи: «А може, й справді, – *думав* тепер *Ігор*, – ми розчинилися у підземеллі <...>» [2, с. 6, 7], або ж *я* та *ми* («*Я* схопився й помчав їй назустріч, *ми* спинилися на віддалі кількох кроків у подиві <...>; *ми* були такі самі, як колись – молоді й закохані, й не привіталися словами; лише припали – уста до уст, очі до очей <...>; *ми* довго стояли на стежці в обіймах й не могли роз'єднатися» [2, с. 129]).

У першому фрагменті мовний прийом контрастного переведення оповіді з площини суто авторського «я» в площину опосередкованого «він» розшифровується за допомогою поданого імені героя, що надалі стає об'єктом авторської оповіді. Другий фрагмент складається з уривку складного речення, що містить чотири сурядних частини. Підмет першої складає авторське *я*, трьох наступних – займенник *ми*, який семантично стає символом єдності та нерозлучності. Тобто суб'єкт протягом одного речення перетворюється з одиничного в парний, і автор безпосередньо в ньому присутній.

За актуальним членуванням речення, що визначає інформативну роль його частин у висловленні (за М. Блохом) або рух інформації від автора до читача (за Г. Золотовою), маємо тут паралельну тема-рематичну структуру з повторювальною темою (*ми*) та однотипними ремами (дієслова минулого часу зі смисловими розширювачами – синтаксичними означеннями та обставинами), що утворюють динамічну рематичну домінанту [4, с. 243; 5].

У першому уривку зазначений «рух інформації» відбувається за простою лінійною тематичною прогресією, що характеризує тема-рематичну структуру [6, с. 135]. Однак у другому новоявлена тема *Ігор* потрапляє у постпозицію до реми *думав*, через що на імені героя робиться акцент автором.

Що ж до імен (а також прізвищ) – антропонімів у романі, то актуальним є поділ твору на часові площини, де в першій частині оніми відображають українську сучасність: *Ігор Романюк* (біографічна паралель – *Роман Іваничук*), *Антон Доленко*, *Мирон Синютка*, *Аркадій Молодий*, *Ліда Сорока*, однак і *Діана Шерстякова*, у другій – давнину: *Михайло Всеволодович*, *Ростислав*, *Судислав Кормильчич*, *Василько Романович*, *Котян*, *Батий*, *Субудай* (історичні персонажі), *Миколай Конрад*, *Митуса*, *Зореслава* (авторські), у третій – коло греко-католицьких священиків: *отець Матвій*, *дяк Ісайя Прийма*, *отець Миколай*, які неначе переходять незмінні з князівських часів.

І лише топоніми залишаються незмінними у плині століть: *Страдчівський монастир*, *Замкова гора*, *Юрський собор*, *Чуднів*, *Любар*, *Корець*, *Костопіль*, зокрема й гідроніми *Верещиця*, *Тетерев*, *Случ*, *Горинь*, що й тисячоліттями не змінюють своїх назв. Топонімічна система допомагає встановити безпосередній зв'язок минулого з сучасністю, змалювати в читацькій уяві українську історичну територію, де відбувалися ці героїчні події та діяли ці героїчні особи.

Таким чином, для реалізації художнього мовомислення письменника, його індивідуального творчого стилю в романі «Хресна проща» використовується такий мовний інструментарій: часопросторові засоби (різночасові чи різнотипні послідовності дієслів – як ознаки оповіді та тривалості дії в часі), синтаксичні елементи (прості та складні словосполучення – іменні конструкції, елементи актуального членування речення), різноманітна лексика, що помітно розмежовується відповідно до часового виміру – за частинами роману. Це зокрема й топоніми з антропонімами, які ілюструють таке розмежування.

Усі зазначені мовні елементи допомагають авторові виявляти своє ставлення до світу через паралельні зв'язки минулого з сучасним, що надає можливість читачеві творити при цьому і свій художній світ – як емоційну відповідь на авторську оповідь.

У подальшому плануємо дослідити лінгвостилістичні (лінгвопоетичні) особливості творення чоловічих і жіночих образів в романі «Хресна проща».

ЛІТЕРАТУРА

1. Каплюк К. Міжчасовий діалог автора з читачем в історичній романістиці Р. Іваничука / К. Каплюк // Меч і мисль: творчість Романа Іваничука у національних вимірах української

- культури: збірник наукових праць. – Серія Українська філологія: Школи, постаті, проблеми. – Львів; Ужгород: Гражда, 2009. – С. 158-189.
2. Іваничук Р. Хресна проща : Романний триптих / Р. Іваничук. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 284 с.
 3. Городиловська Г. Взаємодія елементів наукового і художнього стилів (на матеріалі історичних творів Романа Іваничука) / Г. Городиловська // Меч і мисль: творчість Романа Іваничука у національних вимірах української культури : збірник наукових праць. – Серія Українська філологія: Школи, постаті, проблеми. – Львів; Ужгород: Гражда, 2009. – С. 196-202.
 4. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка : учебник / М. Я. Блох. – М. : Высшая школа, 1983. – 383 с.
 5. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М.: Наука, 1982. – 368 с.
 6. Москальская О. И. Грамматика текста : учеб. пособие / О. И. Москальская. – М. : Высш. шк., 1981. – 183 с.

УДК 81'42: 82-31

Ivan Tkachenko

NARRATIVE MASK AS A POSTMODERN DEVICE OF TEXT COMPOSITION

У статті виокремлено різні види репрезентації наратора у постмодерністських романах Дж. Барнса «Історія світу в 10 ½ розділах» та М.Етвуд «Пенелопіада». Виявлено специфіку функціонування лінгвостилістичних засобів актуалізації наративної маски як своєрідного способу повісткування та втілення постмодерністського принципу текстотворення. Виокремлено різні види наративних масок та їх мовний код у творі.

Ключові слова: *постмодернізм, постмодерністське текстотворення, наратор, наративна маска, дискурс, комунікація, наративна дистанція.*

This article focuses on revealing the kinds of narrators in postmodern novel “A History of the World in 10½ Chapters” by J. Barnes and “Penelopiad” by M. Atwood and suggests the notion of “narrative mask” as a specific way of narration. It is assumed that different kinds of narrative masks provide the implementation of postmodern principles of text composition. The article aims at explicating expressive means and stylistic devices of narrative mask representation.

Key words: *postmodernism, postmodern text composition, narrator, narrative mask, discourse, communication, narrative distance.*

The current state of text linguistic development is characterized by a strengthened interest to the postmodern principles of the text composition. The image of narrator and narrative models became central objects of linguistic analysis, that have been studied by many scientists (R. Barthes, G. Genette, M. Foucault, W. Schmid, I. Bekhta, I. Papusha, O. Tkachuk). Relevance of the research is determined by different ways of narrator's identification.

The purpose of this research is caused by the need of solving the problem of narrative instances representation in postmodern works through the prism of narratology, the paper aims at explicating expressive means and stylistic devices of narrative mask representation in “History of the World in 10 ½ Chapters” by J. Barnes and “Penelopiad” by M. Atwood.

The object of the article is a narrative mask as a mean of narrative instances implication (kinds of the narrator) in the fiction, the subject of the paper deals with lingual and stylistic means of expressing different kinds of narrative masks in the text.

There is given an idea that all kinds of narrative masks are socially, historically, ethnically, psychologically determined, due to huge range of factors: emotionally collared and professional words, intelligence and erudition of the narrator, his social and historical background, the way of